

Bárdos Judit: **Ex Libris**

A filmről szóló könyvek közül ezúttal azokat válogattam össze, melyek a magyar filmről szólnak. Van köztük olyan, amelyik a teljesség igényével tekinti át a magyar film egy korszakát egy, a szerző által választott szempontból; van olyan, amelyik nagyon sok szempontból vizsgálja egy rendező életművét, tágas horizontot idézve fel köré. Van olyan, amelyik részletesen elénk tárja egy eddig ismeretlen (magyar? osztrák?) filmrendező életművét, és azon frissiben megjelent egy interjúkat tartalmazó kötet a magyar film új, nagy sikeréről.

Sodrásban. Gaál 80

Pintér Judit és Shah Gabriella rendkívül sokszínű, kiváló kötetet szerkesztett Gaál Istvánról. Olasz barátok (Giacomo Gambetti, Guido Cincotti, Angelo Barnardini) emlékezései, a rendezővel készített interjú (Szekfü Andrásé), Gaál és Sára Sándor páros interjúja, magának Gaálnak az emlékező prózája éppúgy helyet kaptak benne, mint a rendezőnek a társművészetekhez fűződő kapcsolatát feltáró, és az életmű egészét, vagy egy-egy fontos korszakát, problémáját, vagy egy-egy filmet elemző tanulmányok.

Gaál Istvánt vizsgafilmjétől (*Pályamunkások*) kezdve a Balázs Béla Stúdióban folytatott tevékenységéig, Rómáról, Párizsról, az indiai Keraláról készült városfilmjeiig, a Bartók Béláról szóló TV-filmig (*Gyökerek*) és nagyjátékfilmjeiig (*Sodrásban, Zöldár, Keresztelő, Magasiskola, Holt vidék, Legato, Cserepek*), *Orfeusz és Eurydiké* című operafilmjéig rendkívüli igényesség jellemzi. Tökéletesen átgondolt képalkotás, egy-egy formaalkotó elvet középpontba állító kompozíció, sokszor zenei szerkesztés. A korai játékfilmeknek közvetlenebb a közéleti tartalma, de azokban is meghatározó szerepet játszik a vizuális látásmód: a képkompozíció, a montázs és a kameramozgás tudatosan megtervezett és kidolgozott módja (Gaál maga vágta a filmjeit, és gyakran operatőrük is volt). Másfelől a lírai etűdök sem nélkülözik teljességgel a közéleti tartalmat. Gaál mindig a forma felől közelít a témához, de a közéletiség, a magyar irodalom történelmi-társadalmi kérdéseket előtérbe helyező hagyománya is jelen van művészetében, bár kisebb hangsúllyal, mint a hatvanas évek filmjének legtöbb alkotójánál. Ezt az összefüggést Gelencsér Gábor kitűnő tanulmánya elemzi. Bakos Gábor két tanulmányban is rendkívüli alaposággal analizálja az életmű képszerkezeti elemeit. Gaál két évig élt Rómában, elvégezte a budapesti után a római filmfőiskolát is. Városfilmjein felismerhető az olasz festészet, a reneszánsz és barokk építészet iskolázott szem, például Borromini hatása (tekintetünket a perspektíva dinamikája

Visszatérve a vizualitáshoz: Kincses Károly érdekfeszítően elemzi Gaál fotózásának módját, stílusát, és a fotózás hatását filmművészetére. Sokat elárul erről Kincsesnek a Gaállal és Sárával készített páros interjúja is. Kovács Ákos a tárgyak szerepéről ír a rendező filmjeiben. Martin Ferenc nagyon érdekesen elemzi Gaál modernizmusát „A kaland sodrásában” című tanulmányában. Vajon hatott-e Antonioni Gaálra? Vannak hasonlóságok (egy szereplő eltűnik a film közepén, a milió kiüresedik), ám a különbségek fontosabbak – erről győz meg a tanulmány szerzője. Antonioni hősei kívülről nézik a tájat, a környezet szinte független marad a szereplőktől. Gaál filmjében az ember és a táj bensőséges kapcsolata kerül előtérbe. Gaál is a filmművészet modernizmusát képviseli, ám azt a fajtát, amelynek háttérében ötvöződik a tradicionális és a modern életforma.

Egy rendező, aki sok szállal kötődik a tradicionális paraszti életformához, a magyar hagyományhoz, főleg Szóts István filmművészetéhez, és ugyan akkor ízig-vérig modern. Modern filmjeinek a dramaturgiája, a képalkotása, a zeneisége, a líraisága. Kötődik nemzedéktársaihoz, főleg Sára Sándorhoz és Gyöngyössy Imréhez (sokat dolgoznak együtt, egymás filmjeiben, operatőrként, vágóként), de hatott rá az olasz neorealizmus, a francia új hullám és a kortárs lengyel film is, és ihlető forrásai között van az olasz festészet és a fotóművészet. Ezeket a hatásokat Giacomo Gambetti tanulmánya elemzi legalaposabban. És maga Gaál István! Ki kell emelnem, hogy a kötet magas színvonalát jelentős mértékben emeli a komplexitása. Az, amivel ezt a rövid összefoglalást kezdtem: a tanulmányok mellett Gaál emlékezései és mások rá való emlékezései is hozzájárulnak az összkép kialakításához. A kötetet olvasva kirajzolódik az olvasóban egy rendkívül művelt, ám szerény, saját, magyar tradícióihoz mélyen kötődő, ám ugyanakkor európai horizontú, modern művész és egy rendkívül megnyerő, vonzó ember képe. Gaál Istváné, a maga realitásában és teljességében.

A kötet egyik szerkesztője Pintér Judit filmtörténész, a magyar és az olasz film nagy tudású szakértője és a Gaál-életmű kiváló ismerője. Szerkesztett korábban egy olasz nyelvű kötetet is Gaál Istvánról. Rendkívül jelentős munkát végez a magyar filmes örökség gondozása érdekében. Összeállított egy Szóts István-kötetet, különböző dokumentumokból és több szerző Szótsról szóló tanulmányából (*Emberek a havason, Szóts István 100*), valamint szerkesztett egy ünnepi kötetet Sára Sándor 80. születésnapja alkalmából is (*Pro Patria, Sára 80*). Mind a három kötet rendkívül igényes szerkesztői munkáról tanúskodik.

Sodrásban. Gaál 80. (Magyar Művészeti Akadémia, 2014, 250 oldal, 3800 Ft)

Szekfű András rendkívül izgalmas könyvet írt a magyar filmtörténetről. Lehet egy filmtörténeti szakkönyv izgalmas? Miért ne? Ha nyomozás formájában bontakozik ki mindaz, amiről a könyv szól...

„Ki az a magyar filmrendező, aki pályája kezdetén Bertolt Brecht munkatársa volt... Melyik magyar filmrendező munkáját becsülte legtöbbször Móricz Zsigmond azok közül, akik műveit megfilmesítették?” Egy osztrák-magyar filmrendező: Georg Höllering. Neve csak a legszűkebb szakmai körökben ismert. Szekfű András érdeme, hogy a mai magyar olvasónak módja van részletesen megismerni Höllering életét (aki Bécsben filmforgalmazó volt, Berlinben gyártásvezető, majd 1934-től 1936-ig Magyarországon forgatta a *Hortobágy* című filmet, azután a brit háborús erőfeszítés megbecsült munkatársaként rövidfilmeket és egy játékfilmet készített Londonban. Nem részese az európai film fősodrának, hanem „magánkalóz a filmsungelben, aki a Hortobágyot felfedezte magának. Eredetileg csak egy filmriportot akart csinálni, aztán ott ragadt”- írta róla Móricz Zsigmond. De az az egy film, a *Hortobágy*, és annak keletkezéstörténete éppen ezért érdekes.

Höllering 1934-ben készített egy nyers vázlatot a *Pusztá 1934* című kultúrfilmhez. Akkoriban még nem készültek tisztán dokumentumfilmek, a kultúrfilm tartalmazott narratív, fiktív elemeket, a tényrögzítő néprajzi film elemei mellett. A felvett anyag végére rátelepedett egy agitatív réteg: a szép és ősi életformát pusztítja a bűnös város és a gonosz kapitalizmus. Höllering érezte, hogy ez rossz irány, ezért a felvett anyagot visszaminősítette nyersanyaggá. Tudva, hogy író kell maga mellé vennie, felkérte Móricz Zsigmondot, hogy írjon filmnovellát a megtekintett felvételekhez. Ez a filmnovella a *Komor ló* (novellaként is megjelent). Móricz úgy döntött: „elvéalltam, hogy mesét csinálok neki hozzá”, és drámaiságot tesz hozzá a pusztá képeihez, mert „csak az az érdekes, ha az ember cselekszik előttünk”. Az író elégedetlen volt műveinek (*Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, *Légy jó mindhalálig*) korábbi filmadaptációival, ezért ambicionálta, hogy újabb filmváltozat készüljön írásából. Hölleringet nem azonnal kedvelte meg, de becsülte, amiért hónapokat töltött a csikósok között, nem alkalmazott színészeket, hanem az ott élő emberekkel játszattott el egy „sminkeletlen” történetet. Móricz novellájának a feszültségét is az adja, hogy „a gép megeszi a pusztát”, a gyerekek már nem akarnak csikósok lenni, de az író a konfliktus kirobbanása után mind a három szálát békésen elvarrja. A szerelmespár idős korában, a félreértés tisztázása után kibékül, a fiatal lány kiharcolja, hogy ne a gazdag paraszthoz kelljen hozzámennie, hanem ahhoz a csikóshoz, akit szeret, a gyerekszereplő (miután a számadó juhász, az apa lovával összetiporta a biciklijét), mégsem csikós, hanem sofőr lesz. Móricz novellája nem a direkt antikapitalizmust, hanem az

életforma belső bomlását állítja középpontba. Az ősi életforma szép, de a múlté. Át kell adnia helyét egy új, modern világnak. Az alkotófolyamat során a készülő mű játékfilmes logikát vett fel. Ehhez Móricz írói munkája mellett Lajtha László zenei közreműködése is hozzájárult.

Szekfű András arra vállalkozott, hogy az egész életművet, Höllering életrajzát és a *Hortobágy* című film teljes keletkezéstörténetét és utóéletét feldolgozza. Az utóéletet a cenzúra akadékoskodásától (ezt Höllering barátja, Passuth László ismerteti részletesen, *Megszólal a sírvilág* című regényében) a film bemutatásának bonyolult történetéig és sajtóvisszhangjáig részletesen ismerteti. Márai Sándor, Szabó Zoltán méltatta a filmet a korabeli sajtóban, Szóts István pedig híres *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* című írásában.

(„*Magánkalóz a filmdzsungelben*” Georg Höllering, a *Hortobágy* film rendezője. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014. 270 oldal, 3000 Ft)

Gelencsér Gábor nagyszabású, hiánypótló monográfiája a magyar film és az irodalom kapcsolatát tárgyalja 1945 és 1995 között. Egyfelől áttekinti két kulturális rendszer, azaz film és irodalom hatásösszefüggéseinek történetét, másfelől érzékeny és alapos elemzéseket közöl a legfontosabb írók műveinek adaptációiról (Móricz Zsigmond, Déry Tibor, Mándy Iván, Krasznahorkai László), illetve az irodalmi ihlettségű szerzői filmesek munkáiról (Fábri Zoltán, Makk Károly, Gothár Péter, Tarr Béla). A kötet tehát olvasható nem hagyományos filmtörténetként, kultúrpolitikai és kultúrtörténeti összefoglalásként, illetve figyelmes és értékes esztétikai elemzések sorozataként is. Egyszerre tankönyv, monográfia és műelemző esszé. Nehezen besorolható, különleges vállalkozás – ahogy a mű tárgyát képező, kiemelkedő magyar filmes adaptációk is azok. Filmbarátok, diákok, tanárok, kutatók, nézők és olvasók kötelező olvasmánya.

Kijárat, Budapest, 2015

586 oldal · ISBN: 9786155160479